

Ondřej Štefaňak, *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej*, Wydawnictwo Norbertinum, Lublin 2013, ss. 466.

Autor monografii zatytułowanej *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej* jest doktorem socjologii, nauczycielem akademickim w Katedrze Katechetyki i Teologii Praktycznej na Wydziale Pedagogicznym Katolickiego Uniwersytetu w Rużomberku, a także dyrektorem Instytutu Stefana Nahalki na Wydziale Pedagogicznym Katolickiego Uniwersytetu w Rużomberku, z siedzibą w Popradzie.

Zasadniczo recenzowana monografia tematycznie ogniskuje się wokół dwóch subdyscyplin socjologii, mianowicie socjologii młodzieży i socjologii moralności. Już w tym miejscu trzeba zaznaczyć, że owo połączenie tych dwóch subdyscyplin doczekało się dotychczas licznych opracowań w postaci monografii teoretycznych, teoretyczno-empirycznych, jak również opracowań rozproszonych, opublikowanych w różnego rodzaju periodykach naukowych i popularno-naukowych. Tym samym trzeba stwierdzić, że mamy do czynienia z kontynuacją poszukiwań dynamiki zmian postaw moralnych wśród młodzieży.

Zanim przejdę do oceny książki zatytułowanej *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej* warto zaznaczyć, że zainteresowanie młodzieżą, postrzeganą tu jako ważny segment struktury społecznej, widoczne jest nie tylko w środowisku socjologów, ale również pedagogów i psychologów, którzy podejmują próby poznania jej systemów aksjologicznych, zainteresowań, celów i dążeń. Od dawna już socjologowie i antropolodzy (np. K. Lewin, M. Mead, E. Erikson), a później socjologowie młodzieży (np. B. Fatyga, K. Koseła, J. Mariański, K. Szafraniec),

zaczęli także postrzegać tę zbiorowość jako dynamiczną, otwartą, a przy tym wrażliwą, choć niekiedy nawet nieprzewidywalną w swoich zbiorowych i indywidualnych zachowaniach. Często efektem ich badań są tworzone generalizacje, dające niektórym podstawy do dookreślenia młodzieży takimi dopowiedzeniami, jak „pokolenie bez wzorca, młodzież z importu, dzieci wolnego rynku, młodzi niegłówni, pokolenie X, generacja Y, znudzona generacja, medialni niewolnicy, pokolenie sukcesu”¹. To szerokie zainteresowanie zaowocowało licznymi raportami (np. „*Biała Księga*” *młodzieży polskiej*) i obszernymi pracami zbiorowymi (np. *Młodzi w społeczeństwie zmiany. Studia polsko-ukraińskie*).

Z kolei, gdy idzie o moralność, J. Mariański zauważa, iż „socjologowie często podkreślają, że moralność w społeczeństwach wysoko zróżnicowanych strukturalnie i funkcjonalnie podlega daleko idącym przemianom. Mówi się o próżni moralnej, o kryzysie, o relatywizmie i permissywności, o upadku wartości, o dezintegracji, dezorientacji i destandardyzacji moralnej”². W takich okolicznościach siłą rzeczy motywy postępowania moralnego – o których przed laty pisała socjolog moralności Maria Ossowska – zwracają uwagę badaczy w procesie kształtowaniu zachowań ludzkich. Dynamika zmian postaw moralnych w środowisku młodzieży szkolnej i akademickiej, zwłaszcza wobec moralnego nauczania Kościoła, skłania do stałych badań diagnozujących zakres transformacji mentalności moralnej młodzieży. W takiej sytuacji najczęściej w prowadzonych badaniach podejmowana jest próba określenia religijności i moralności, przy czym tę drugą postrzega się jako parametr konsekwencyjny.

Opracowanie teoretyczno-empiryczne ks. dra Ondreja Štefaňaka, noszące tytuł *Wartości moralne maturzystów słowackich. Na przykładzie diecezji spiskiej*, jest kontynuacją naukowych poszukiwań w zakresie wcześniej wspomnianych subdyscyplin socjologii. Jest to monografia pokrywająca się częściowo tematycznie z zagadnieniami, jakie podejmował we wcześniejszych pracach zwartych i rozproszonych. Wszystkie treści w nich poruszane są odzwierciedleniem jego naukowych zainteresowań. Wspomniane obszary to m.in. empiryczne badanie religijności oraz wartości, norm i postaw moralnych. Należy zaznaczyć, że prace te odnoszą się do nowatorskich w dużej mierze badań dotyczących młodzieży słowackiej, której obraz socjograficzny do tej pory był niezmiernie ubogi. Należy jednakże dodać, że jest to również pogłębienie tematyki moralności rozpowszechnionej u słowackiej młodzieży.

Książka składa się ze wstępu, ośmiu rozdziałów oraz zakończenia i aneksu, w którym przedstawione zostało narzędzie badawcze. We wstępie Autor kreśli makrostrukturalną wizję postrzegania moralności i kwestii z nią związanych w współczesnych społeczeństwach ponowoczesnych, które są obserwowane przez socjologów na kontynencie europejskim. Do takiego typu systemu społecznego, który charakteryzuje się indywidualizacją, konsumpcją i brakiem pewności rzeczy ostatecznych, należy również społeczeństwo słowackie, a więc i młodzież – jako kategoria najbardziej podatna na zmiany, szczególnie w zakresie wzorów relacji międzyjednostkowych. Jak sam Autor zauważa, „głównym zamierzeniem niniejszej pracy jest więc opis wartości i postaw moralnych badanej młodzieży oraz próba ustalenia cech demograficznych, społecznych i religijnych różnicujących tego typu wartości i postawy” (s. 20).

Rozdział pierwszy jest teoretycznym wprowadzeniem w obszar badań empirycznych. Autor wykazuje się znawstwem tematu, cytując uznanych klasyków z dziedziny socjologii moralności: K. Kicińskiego, J. Mariańskiego, M. Ossowską czy W. Piwowarskiego. Nawiązuje także bezpośrednio do prekursorów wprowadzenia moralności do obszaru poznania socjologii: E. Durkheima i M. Webera. „W całościowym ujęciu socjologicznym moralność obejmuje wartości, normy oraz wzory zachowań związane z dobrem lub złem moralnym, które są uznawane w konkretnej grupie społecznej za obowiązujące. Należy również podkreślić, iż «rzeczywiście istniejąca moralność» jest

¹ Por. K. Szafraniec, *Stawanie się nowego aksjonormatywnego ładu. Perspektywa ujęcia międzygeneracyjnego*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Socjologia Wychowania 339(2000)14, s. 3-22.

² J. Mariański, *Moralność religijna jako przedmiot badań socjologicznych*, w: *Socjologia życia religijnego*, red. S. H. Zaręba, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2009, s. 253-276.

nacechowana instytucjonalnie, społecznie i kulturowo” (s. 69). Warto podkreślić, że jest to rozdział obszerny treściowo (liczący 43 strony), a także wyczerpująco omawiający tematykę moralności.

Kolejny rozdział prezentuje metodologiczne założenia badanej próby z populacji. Autor zastosował tutaj metodę triangulacji, czyli połączenia perspektywy ilościowej (ankieta kwestionariuszowa) z jakościową (wywiad pogłębiony). Do badań jakościowych wybrał metodę doboru kwotowego, która jest uznanym narzędziem w tego typu analizach (s. 77-79). Ks. dr Ondřej Štefaňák opisuje również metody korelacji stochastycznej, jakie będzie stosował w swoich badaniach – chodzi o testy niezależności chi-kwadrat oraz współczynnik V-Crammera. Ogólnie można zatem stwierdzić, że przedstawiona przez niego metoda jest właściwa i w oparciu o nią będzie można formułować wnioski o dużym stopniu reprezentatywności.

Rozdział trzeci referuje podstawowe orientacje moralne młodzieży słowackiej. Autor stosuje proste korelacyjne tabele krzyżowe (m.in. s. 104, 107, 115), które w czytelny sposób porządkują dane właściwe dla tej tematyki. Wszystkie wyniki procentowe są szczegółowo opisane, co dowodzi erudycji Autora i zainteresowania tematyką moralności. Jako kontrapunkt do wskazań młodzieży, przedstawione są również wywiady pogłębione z ich nauczycielami, co daje owocne wnioski przedstawione w konkluzji: „Wydaje się, że sumienie indywidualne staje się naczelną, wręcz absolutną instancją normotwórczą. Wielu z badanych nie odwołuje się do ogólnych obowiązków, lecz do czegoś, co jest moralnie nieokreślone. Sumienie, które stanowi nienaruszalny rdzeń tożsamości osoby, w warunkach «płynnej» moralności ewoluującej w stronę mini zobowiązań moralnych, może być łatwo poddane ukrytym i nieświadomym formom uzależnienia, samousprawiedliwienia i racjonalizacji” (s. 147-148).

Następną część książki stanowią analizy na temat wyborów i definicji wartości życiowych słowackich maturzystów. Nie odbiegają one zbyt od wyników, które prezentowane są na podstawie badań dotyczących młodych ludzi z innych krajów. „Badana młodzież maturalna ceni przede wszystkim wartości ze sfery afiliacyjno-stabilizacyjnej (zdrowie, miłość, szczęście rodzinne, przyjaciele i praca zawodowa). W opinii nauczycieli należy do wspomnianych najbardziej upragnionych wartości życiowych dołączyć również dobra materialne. [...] Jako zawsze dobre były przez większość badanych osób oceniane tylko: solidarność międzyludzka (74,6%), tolerancja (60,2%) i pokora (53,0%)” (s. 199).

Rozdział piąty jest natomiast poświęcony wartościom prospołecznym, takim jak: miłość do bliźniego, odwrót od egoizmu, zaufanie, gotowość udzielenia pomocy innym, wdzięczność. Działania prospołeczne, zwane także wspólnotowymi stanowią istotny składnik moralności, gdyż regulują ludzką współdziałalność w kwestiach zasadniczych. Bardzo trafne wydaje się w tym kontekście stanowisko Autora: „Można więc stwierdzić, że w środowiskach młodzieżowych przeważają postawy egoistyczne nad prospołecznymi, chociaż bardzo często rozpowszechnione są postawy kompromisowe, o zróżnicowanym potencjale prospołeczności i egoizmu” (s. 247). Indywidualizacja postaw i skierowanie na takie relacje, które przynoszą określony zysk, stanowią więc te przykłady działań młodych Słowaków, które są niezwykle podobne do ich rówieśników z innych krajów europejskich.

Rozdział szósty jest próbą dotarcia do istoty wartości godnościowych. Są to wolność, prawo do prywatności, etyka seksualna, stosunek do uzależnień i ludzkich słabości, kwestie poniżenia oraz inne, związane z niezwykłą ludzką godnością człowieka jako osoby. Należy podkreślić fakt rozpatrywania przez Autora pojęcia godności jako obszaru fundamentalnego dla moralności. Jako całość, materiał zaprezentowany w tym rozdziale stoi na wysokim poziomie teoretycznym oraz empirycznym, podobnie zresztą jak omówione dotychczas rozdziały pracy. Tematyka tutaj podjęta koresponduje z treścią następnego rozdziału (rozdział siódmy), który opisuje wartości życia małżeńskiego i rodzinnego. Moralność małżeńsko-rodzinna wyraża się przede wszystkim w postawach akceptacji bądź odrzucenia norm związanych z funkcjonowaniem rodziny jako grupy i instytucji społecznej na danym obszarze kulturowym. „Na podstawie uzyskanych wyników empirycznych można stwierdzić, że współżycie seksualne przed ślubem, stosowanie środków antykoncepcyjnych, wolna miłość, rozwód, eutanazja, aborcja czy homoseksualizm nie są już zjawiskami piętnowanymi społecznie i moralnie w takiej mierze, jak w przeszłości” (s. 345).

W ostatnim rozdziale pracy ks. dr Ondriej Štefaňak analizuje wychowanie moralne w rodzinie. Na obszar ten składają się wszystkie zaprezentowane do tej pory główne wątki dotyczące moralności, gdyż to właśnie wychowanie moralne ma największy wpływ na postępowanie młodych ludzi w okresie adolescencji. Należy jednak stwierdzić, że rodziny słowackie są w takim samym stopniu polem zmian w tym zakresie, jak rodziny polskie czy rodziny innych krajów europejskich.

Pomimo pewnych zastrzeżeń, raczej natury redakcyjnej niż merytorycznej, muszę stwierdzić, że Autor wykazał się dużym znowstwem prezentowanych przez siebie zagadnień. Omnibusowe podejście do kategorii moralności zaowocowało pracą niezwykle ciekawą, o dużej wartości naukowej i zdecydowanie odkrywczą. Lektura całości ukazuje biegłość Autora w posługiwaniu się fachową terminologią z zakresu socjologii moralności przy trafnym zastosowaniu metod i technik dla zobrazowania tego fenomenu. Praca posiada również walor poznawczy dla polskiego czytelnika, interesującego się socjologią młodzieży, socjologią religii i socjologią moralności, bowiem przybliżyła mu zbiorowość, wprawdzie żyjącą w innym kraju, ale jednak we wspólnej Europie. Stąd też opracowanie to należy rekomendować, jako pomoc dydaktyczną w akademickich poszukiwaniach porównawczych.

Ks. Sławomir H. Zaręba
Instytut Socjologii

Wydział Nauk Historycznych i Społecznych, UKSW